

MOAMER ŠEHOVIĆ
JU MUZEJ SARAJEVA

DEZITIJATI I USPOSTAVA RIMSKE VLASTI

APSTRAKT: Dezitijati su kao zajednica vezani za prostor Gornje Bosne i lašvanskog porječja. Pri tome graniče sa drugim ilirskim zajednicama, kao što su Dindari, Mezeji i dr. Na području zapadnog Balkana, Dezitijati su bili zapažen kulturološki i ekonomski činilac, a kao dokaz tome su ostaci materijalne kulture. Ovaj narod spominje se u više antičkih izvora i imali su značajnu ulogu u otporu rimskog osvajanja prostora Ilirika. Najznačajniji doprinos pružili su za vrijeme Velikog ilirskog ustanka 6. – 9. god. n. e. u kojem su oni imali vodeću ulogu. Upravo ovaj trenutak u njihovoj historiji bit će u primarnom fokusu ovog rada. Pored toga, obratit će se pažnja na njihovo unutrašnje uređenje, postojeće institucije, kao i situaciju neposredno poslije uspostave rimske vlasti.

KLJUČNE RIJEČI: Dezitijati, Apijan Aleksandrijski, Oktavijan, Baton Dezidijatski, Baton Breučki, Veliki ilirski ustanak

ABSTRACT: As a community, the Daesitiates are tied to the area of Upper Bosnia and the Lašva River basin. Their territory border with other Illyrian communities, such as the Dindars, the Maezaei, and others. In the area of the Western Balkans, the Daesitiates were a notable cultural and economic factor, and the proof of it is still visible in the remains of material culture. Several ancient sources mention these people as the ones who played a significant role in the resistance to the Roman conquest of Illyricum. The most significant contribution in the resistance was made during the Great Illyrian revolt, from AD 6 to 9, in which they played a leading role. The primary focus of this paper shall be on that moment of their history. In addition, attention will be paid to their internal organization, existing institutions, as well as the situation immediately after the establishment of Roman rule.

KEYWORDS: Daesitiates, Appian of Alexandria, Octavian, Bato the Daesitiate, Bato the Breucian, Great Illyrian revolt

Zemlja Dezitijata okružena je planinama u samom središtu zapadnog Balkana, a geografski položaj doprinosi tome da je zemlja na izgled posve uvučena u sebe i izolirana od drugih područja. Međutim, pažljivom analizom njene topografije i

geografskog položaja, a naročito analizom kulturnih tokova koji su u nju i iz nje strujali u doba koje opisujemo, slika se počinje mijenjati.¹

Dezitijatska zajednica je u toku cjelokupnog svoga postojanja više-manje bila vezana samo za prostor Gornje Bosne i lašvanskog porječja, a njihovi prvi susjedi su bili Autarijati (do svoga povlačenja prema Drini i Tari), Dindari, Deuri, Deretini, Naresi, Mezeji i druge ilirske zajednice.²

U periodu II i I st. p.n. e. na području zapadnog Balkana egzistiraju snažni ilirski narodi od kojih su neki u političkom smislu najviše dosegli uređenje u vidu kraljevine.³ Politička tvorevina Dezitijata bila je bitan politički, narodnosni, gospodarski i kulturološki činilac na zapadnom Balkanu u periodu mlađeg željeznog doba, a to dokazuje pored ostataka materijalne kulture i Apijanov podatak u kome on Dezitijate smješta u isti red sa velikim protohistorijskim narodima kao što su Japodi i Delmati.⁴

Međutim, dio podataka o Ilirima nalazi se u djelima antičkih pisaca i odnose se na ratove što su ih vodili s Grcima, Makedoncima i Rimljanima, dok su podaci o njihovim običajima, vjeri i svakodnevnom životu vrlo rijetki i ne uvijek pouzdani. Pišući obično na osnovu podataka iz druge ruke, ti su pisci u svojim spisima često iznosili ono što je u Grčkoj ili Rimu vrijedilo za javno mišljenje o Ilirima. Zbog takvog načina pisanja postoji osnovana sumnja u to da su događaji ili običaji koji su opisivali i pripisivali nekom narodu ti pisci zaista poznavali i mogli smjestiti u vrijeme i prostor.⁵

Znači i Dezitijati su sasvim moguće mogli u datom periodu isto biti snažna, koherentna i ugledna narodnosna i politička zajednica. Uostalom da to nisu bili prije 35. p. n. e., teško bi bilo očekivati da oni za vrijeme odvijanja Oktavijanove kampanje 35-33. p. n. e. pruže brojnim rimskim trupama vrlo snažan otpor, ustvari i da im se uopće usude suprotstaviti, a i da postanu vodeća narodnosna zajednica u općem ustanku u Iliriku 6. n. e.⁶ Jedini antički pisac koji je opširnije opisao Oktavijanov ilirski rat (*Bellum Illyricum*) bio je Apijan Aleksandrijski, (cca 95. n. e. – 165. n. e.) pisac drugog stoljeća.⁷

Iako je opširnije opisao borbe s Japodima, Segestanima i Delmatima, ni Apijan nije dao pobližih podataka o borbama s Dezitijatima, Mezejima i drugim narodima iz današnje Bosne i Hercegovine. On samo naglašava da je Oktavijan osvojio cijelu Iliriju i taj njegov podatak predstavlja jedini pisani trag u vrelima antičkih pisaca o Dezitijatima u periodu nezavisnosti. Nakon kratkotrajnog „brundizijskog rata“ 40.

1 Borivoje Čović, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo, 1976, 167.

2 Selmeđin Mesihović, *Dezitijati: kulturna i narodnosno – politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2007, 12.

3 Aleksandar Stipčević, *Iliri* (II dopunjeno izdanje), Zagreb 1989, 41 – 42. Pritužbe su stizale do Rima prije svega od grčkih stanovnika sa otoka Isse (Vis) koji su se požalili na opsadu njihovog grada od strane ardijejske kraljice Teute i njene vojske. Nakon neuspjelih pregovora rimskih izaslanika na Teutinom dvoru, izaslanici su napadnuti i neki članovi su ubijeni. Ovaj slučaj je bio *casus belli* za Rim, ali stvarni razlozi i ambicije su bili pokoravanje Ardijejaca i drugih ilirskih naroda.

4 Mesihović, *Dezitijati*, 239 - 240.

5 Stipčević, *Iliri*, 64.

6 Mesihović, *Dezitijati*, 239 - 240.

7 Ivo Bojanovski, „Bosna i Hercegovina u antičko doba“, ANUBIH, Djela LXVI, CBI, 6, Sarajevo, 1988, 41; O vrelima za Oktavijanovu kampanju: *App. III. 16 - 28: De bell. civ. V, 145.*

p. n. e, dvojica trijumvira i njihovi predstavnici ugovorili su „brundizijski sporazum“, po kome su podijeljene interesne sfere i teritorijalna uprava u rimskoj državi. Tako su i zvanično zapadnobalkanske zemlje ušle u interesnu sferu i mandat Oktavijana.⁸

Jedina oblast na kojoj je Oktavijan teorijski imao mandat, a koja se držala neprijateljski prema Rimljanima još od Cezarovog prokonzulstva bile su istočnojadranske ilirske oblasti. Sasvim je realno bilo očekivati da će se kao prvi naredni cilj Oktavijanove vojne politike postaviti rješavanje zapadnobalkanskog ilirskog pitanja.⁹

Tako je 35. p. n. e, pokrenuta Oktavijanova „ilirska“ ratna kampanja koja se odvijala u više faza i zahvatila je jedno široko područje od alpskih oblasti do dunavskih predjela. Ratne operacije 35- 33. p. n. e. nisu se ustvari odvijale kao jedna i ujednačena vojna kampanja, nego je ona sudeći prema podacima iz sačuvane izvorne građe bila skup čitavog niza operacija protiv naroda i zajednica zapadnog Balkana, dijela panonskog bazena i alpskog pojasa, koja su dotada bar nominalno priznavala vrhovnu rimsku vlast, ali i onih koja su bila u potpunosti politički nezavisna u odnosu na rimsku državu.¹⁰ Da je unutrašnjost Ilirije već tada pala pod rimski utjecaj, govorilo bi i formiranje triju juridičkih konvenata, posebno konventa u Naroni, gdje je u Varonovo vrijeme dolazilo čak 89 plemenskih zajednica (*civitates*).¹¹

U Iliriku je vladao mir sve do 16. p. n. e., kada su se pobunili Delmati, a 14. i 12. p. n. e. oružje uzimaju i Panoni na čijoj se teritoriji uglavnom vode borbene akcije koje se završavaju 9. p. n. e. pobjedom Tiberija. Ratni ciljevi Rima bili su prvenstveno strateški u smislu da osiguraju veze i komunikacije na Balkanu, a sa čijeg prostora putevi vode ka Maloj Aziji.¹²

Odnos nove vlasti prema lokalnom stanovništvu kao i porezni sistem koji je uveden među Dezitijate imali su za negativne posljedice opće nezadovoljstvo. Porezni sistem je pogađao u prvom redu bogatije slojeve i trgovce, a koji se zbog svoga karaktera morao posrednim putem i lančano disperzirati i na šire mase stanovništva. I rimski fiskalni sustav i način njegove realizacije je za lokalno stanovništvo prve i druge generacije pod rimskom vladavine bio potpuno stran i neprihvatljiv, on im je izgledao suviše pohlepan i nasilan, kao uostalom i čitav način privređivanja koji im je ubrzano dolazio iz mediteranskog svijeta.¹³

Spomenute obaveze domaćeg stanovništva dodatno dobivaju na težini, ako se ima u vidu da je većina indigenih naroda koja se nalazila u okvirima provincije Ilirik, u robno-novčani sistem naglo stupila tek sa činom potpadanja pod rimsku vlast i da se

8 Isto, 249.

9 Isto, 250. Motivi velike kampanje od 35. do 33. p. n. e. moguće je da su imali i ekonomsku prirodu odnosno želju oktavijanske frakcije da dođe u posjed resursa Zapadnog Balkana, čiji su bogati izvori plemenitih i drugih metala bili poznati Italicima još od ranijih stoljeća. O motivima Oktavijana za pohod na Ilire v. Šašel Kos, „The Panonians in Appian's Illyrike, u: *Illyrica Antiqua. Ob Honorem, Duje Rendić – Miočević (Radovi s međunarodnoga skupa o problemima antičke arheologije, Zagreb 6. – 8. XI 2003.)*, Zagreb, 2005, 433 – 439, 397 – 399, 458 – 462, 463 – 464.

10 Mesihović, *Dezitijski*, 252.

11 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 46. O uređenju i upravljanju provincijama unutar augustovskog sistema, a posebno o položaju upravnika provincija v. detaljno razmatranje: *Cass. Dio LIII, 12-15*.

12 Isto, 48 - 49. O Panonskom ratu v. August, *Res Gestae*, V, 30; *Vell*, II, XCVI, 2 - 3; *Svet. Tib.* 9; *Flor.* II, 24; *Cass. Dio*, LIV, 28; 31; 34, 3 - 4; *LV*, 2,4.; *Front.*, II, I, 15; *Ruf. Fest.* VII, 5; *Eutr.* VII, IX; *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 7.

13 Mesihović, *Dezitijski*, 223.

nalazila na nižoj razini privrednog razvitka sa slabijim proizvodnim kapacitetima i mogućnostima da adekvatno odgovori na potrebe razvijene ekonomije Mediterana.¹⁴

Iako su Dezitijati uslijed rudnog bogatstva, razvijenih naselja, metalurško-zanat-ske tradicije, komunikacijskih čvorišta i plodnijeg zemljišta imali napredniju ekonomiju, koja se nije apsolutno temeljila samo na poljoprivrednoj proizvodnji i oni su ipak u ekonomskom pogledu zaostajali za robno-novčanom privredom Mediterana. Iako je novac cirkulirao i u periodu nezavisnosti, to su bili specifični slučajevi vezani za vanjsku trgovinu, a ne pravilo, tako da su i Dezitijati isto osjećali veliku potrebu za novcem kako bi izmirivali propisane obaveze.¹⁵

Zbog nedostatka svoga novca, na dezitijatskom pa i na drugim rudonosnim oblastima mogao se tako desiti i jedan vrlo štetan paradoks po privredu i imovinu lokalnog stanovništva u tome „prelaznom, tranzicijskom periodu“, a to je plaćanje u naturi ili direktno rudnim sirovinama što je samo dodatno otežavalo prvobitnu akumulaciju novca.¹⁶

Jednostavno rečeno, domaće peregrinsko stanovništvo Ilirika, i pored usvajanja niza pozitivnih tekovina mediteranskog svijeta ipak nije bilo spremno za jednu tako naglu i „surovu“ transformaciju i apsorpciju u sustav rimske državne vlasti, društva i gospodarstva, koja im je prvotno donosila izgleda samo nevolje, bar po njihovom mišljenju koje je tako slikovito izrazio Baton Dezitijatski. Osim toga Rimska država je i radi rješavanja pitanja isluženih vojnika, ali i osiguravanja svoje vlasti i kontrole, vršila i naseljavanje veterana na novozaposjednutim područjima u unutrašnjosti, za čije je potrebe naseljavanja vršena eksproprijacija zemljišta lokalnih zajednica.¹⁷

Autohtone zapadnobalkanske i panonske zajednice jednostavno nisu mogle niti znale naći odgovarajuće rješenje, izuzev da uzmu oružje u ruke, kojim bi uspješno odgovorile na nove uvjeteživljenja i privređivanja, a koji su iziskivali i izmirivanje obaveza prema državi, njenim institucijama, za to ovlaštenim pojedincima ili zakupnicima državnih interesa. Unutrašnje frustracije, nezadovoljstvo i bijes su tako postajale sve veće i bio je potreban još samo dobar trenutak ali i povod, pa da sve to eksplodira, a da Rim nenadano doživi „najteži rat poslije punskih.“¹⁸

Sam povod za početak ustanka našao se u naredbi za novu regrutaciju pomoćnih jedinica koju je za potrebe planiranog markomanskog rata izdao August, odnosno bolje rečeno u toku njenog provođenja. Regrutacija Dezitijata i drugih ilirskih zajednica u velikom broju bila je razumljiva i iz razloga relativne otvorenosti gornjobosanskog područja, u odnosu na druga područja zapadnog Balkana prema panonskom bazenu i podunavlju.¹⁹

Još u prvom razdoblju rimske vladavine nad kontinentalnom unutrašnjošnjušću Zapadnog Balkana i sve do izbijanja Velikog Ilirskog ustanka od 6. do 9. n. e, Rimljani su provodili novačenje domorodaca u auksilijarne jedinice. Tako je bilo

14 Isto, 223.

15 Isto, 225.

16 Isto, 227; Više u: Ante Škegro, „O eksploataciji rudnih bogatstava ilirskih zemalja, Hrvatski institut za povijest: Zagreb, 1999, 4, 56, 322.

17 Isto, 227.

18 Isto, 227.

19 Isto.

i ovoga puta, ali sada izbija pobuna, a kasnije i oružani ustanak tek unovačenih i okupljenih auksilijara negdje u Gornjoj Bosni. Gotovo sigurno su u ovom auksilijarnom kontingentu bili i Dezitijati, i to vjerojatno u znatnom broju, uključujući i Batona.²⁰

Na čelo ustanka stao je vođa Dezitijata, Baton, a drugi ilirski narodi brzo su se pridružili ustanicima, a među njima su se posebno isticali Breuci sa svojim kraljem Pinnesom i vojskovođom koji se takođe zvao Baton. Glavne ličnosti u ustanku koji se proširio i na ostale Ilire su dva Batona (Dezitijatski i Breučki) koji uspijevaju da sa ujedinjenim Ilirima pvedu posljednju borbu kao pokušaj da se oslobode rimske vlasti.²¹ Batona (Bato, Βαττων) Dezitijatskog spominje pet antičkih pisaca i to Strabon, Ovidije, Velej Paterkul, Svetonije, Kasije Dion, a ime mu je zabilježeno i na jednom veronskom natpisu.²²

Po navodima Veleja Paterkula, koji je i sam kao viši oficir učestvovao u ovom ratu, pod jesen se pobunila cijela Panonija i Dalmacija (provincija Ilirik), pa je u Italiji zavladao silan strah od provala Ilira i Panona.²³

Ustanak je izazvao veliku pometnju u samom Rimu. Prema Svetoniju, to je bio najteži rat što ga je Rim vodio nakon ratova protiv Kartage. U Rimu se pričalo da pobunjenika ima oko 800 000 hiljada, od toga 200 000 vojnika pješadinaca i 9000 hiljada konjanika.²⁴

Dva osnovna izvorna izvještaja o ustanku 6. -9. n. e. osnovno svoje neslaganje, bar na prvi pogled, pokazuju na opisu početka ustanka. Po Kasiju Dionu uzroci, povod i izbijanje ustanka, te njegovo prvotno žarište se nalaze na dinarskom prostoru, odnosno u Dalmaciji kako Dion imenski determinira spomenuti prostor.²⁵ Za razliku od njega, Velej je znatno sažetiji i samo kaže da se sva Panonija podigla na oružje, dovodeći i narode Dalmacije u savez sa njom (*cum universa Pannonia, insolens longae pacis bonis, adulta viribus, Delmatia omnibusque tractus eius gentibus in societatem adductis consilii, arma corripuit*).²⁶

Međutim, sve jasno ukazuje da je Velej Paterkul bio prilično površno i neadekvatno upućen i slabo informiran po pitanju izbijanja ustanka, i prvotnog razvijanja rata u kojem će i sam kasnije neposredno učestvovati. Uostalom, kada je izbio ustanak Velej se nije ni nalazio na ilirskim prostorima pa je do tih informacija dolazio posrednim putem i naknadno, uključujući i period kada se on našao na ratištu. Pošto se on i na ratištu prvo suočio sa panonskim segmentom ustanka i to u jeku vrlo teških i žestokih borbi, za očekivati je bilo da on stekne utisak da je Panonija bila ta

20 A. Stipčević, *Iliri*, 40. U vezi pitanja o početku ustanka vidjeti sažeti prikaz kod Pašalić, *Questiones de bello dalmatico pannonique*, 395 - 397.

21 Salmedin Mesihović, „Dezitijati u rimskoj armiji“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knjiga XIV/1, Filozofski fakultet: Sarajevo, 2010, 67 - 75.

22 Salmedin Mesihović, *Rimski vuk i ilirska zmija: Posljednja borba*, Sarajevo, 2011, 14-19.

23 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 50.

24 Stipčević, *Iliri*, 50.

25 Mesihović, *Dezitijati*, 328.

26 Isto, 328. O ustanku Ilira, v. *Vell. II, CX, 2*. Velej Paterkul, uostalom nije ni bio po svojoj osnovnoj vokaciji historičar ni osoba sa takvom obrazovnom podlogom koja bi razvila smisao za precizna i dobra historiografska zaključivanja. On je ustanak i zbivanja u njemu primarno posmatrao iz vizure profesionalnog vojnika, oficira koji kreće u rat.

koja je bila osnovni stup ustanka, pa prema tome i pokretač ustanka, dok bi dinarski segment istog, za njega bio potpuno sekundarne naravi.²⁷

Kada Dion Kasije govori o Dalmatima, on (očito) misli na sve (ili većinu) ilirske narode u provinciji Dalmaciji, kakva je ova pokrajina bila u njegovo doba krajem 2. i početkom 3. st. kada je on bio namjesnik Dalmacije (224 -226), odnosno Gornje Panonije (226 -228). Iz ovih Dionovih podataka proizlazi da je početak ustanka, kojem su prišli i Delmati, Breuci i druga plemena, planuo u zemlji Desitijata, negdje u dolini rijeke Bosne ili Vrbasa, u današnjoj Bosni. Sa jačanjem oružanih borbi ustanici su usmjerili svoje akcije prema većim centrima rimske vlasti i držali ih pod opsadom ali sama opsada i napori da se zauzmu Sirmijum i Salona nisu Ilirima donijele većih uspjeha i prednosti u ratu.²⁸

Ubrzo nakon ovih ustaničkih akcija Rimljani su preuzeli inicijativu u svoje ruke i pobijedili su ustaničku vojsku negdje na Dravi, dok je Baton Dezitijatski doživio poraz u Dalmaciji. Baton Dezitijatski se povukao Breucima u Panoniju odakle su oba Batona nastavili ratovanje na gerilski način. U isto su vrijeme i Rimljani pod Tiberijevim zapovjedništvom pljačkali i palili breučku zemlju, a takva situacija se nastavlja i iduće, 7. n. e. kada August šalje protiv Ilira i Panona i drugu vojsku pod zapovjedništvom nećaka Germanika, koji je najprije pobijedio Mezeje u zapadnoj Bosni. Naredne, 8. n. e. došlo je i do pregovora o miru, jer su obje strane bile iscrpljene borbama, ali do njega ipak nije došlo jer su Rimljani tražili potpunu predaju ilirske vojske.²⁹

Ove se godine dogodio i presudan događaj ustanka, pobjeda Rimljana negdje na rijeci *Bathinus*, (*apud flumen nomine Bathinus*) najvjerojatnije današnja rijeka Bosna, te odmah zatim i predaja Batona Breučkog, kome su Rimljani za nagradu predali vlast nad Breucima, ali pod njihovom zaštitom. Po saznanju za ove vijesti Baton Desitijatski je uhvatio svoga breučkog imenjaka, dao ga ubiti, te sam stao na čelo narodnog otpora.³⁰

Porazom na rijeci *Bathinus* 3. VIII 8. n. e., bio je u stvari završen rat u Panoniji (*Bellum Pannonicum*). Rat se nastavio samo u provinciji Dalmaciji, dobrim dijelom u planinskim područjima Bosne. Uskoro je Germaniku pošlo za rukom da zauzme tvrđi *Splaiūnon*, *Splonumi* sva ilirska utvrđenja (*castella i oppidda*) negdje oko Une u zapadnoj Bosni. Te je godine, očito bila primirena i zapadna Bosna. U srednju i istočnu Bosnu, u zemlju Dezitijata i Pirusta i drugih manjih naroda, borbe su prenesene tek u proljeće 9. n. e. Iz Vellejeva se opisa vidi da je Tiberije u ljeto 9. g. na čelu jake armije prodro i u zemlje Dezitijata i Pirusta, u onaj dio Dalmacije u kome je bio legat upravo Vellejev brat *Magius Celer*.³¹ Iste je godine, nešto prije Tiberija u ova područja upao i njegov general Marko Emilije Lepid, i to kroz oblasti i plemena

27 Isto, 329.

28 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 50. O Ilirskom ustanku i borbama. v. *Cass. Dio LV*, 29, 3 - 4.

29 Isto, 50. O Ilirskom ustanku i borbama, v. *Cass. Dio. LVI*, 12, 2 - 3.

30 Isto, 50. O tome detaljno: Mesihović, *Baton Breučki - predaja i kazna*, 24 - 49. Zbivanja kod rijeke *Bathinus* su se desila 3.VIII. 8. god. n. e. v. Wilkes, *Dalmatia*, 73. ; Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, 38; Barkóczy, *The Archaeology of Roman Pannonia*, 89; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 68; Zaninović, *Breuci od Sirmija do Marsonije*, 446.

31 Isto, 51.

koja dotad nisu osjetila nikakve gubitke niti upoznala nevolje rata te se sa mnogo plijena probio do Tiberija.³²

Sudeći po ulomku jednog od natpisa sa Gradine u Posuškom Gracu, Marko Lepid je predstavljao osobu vrlo značajnu i angažiranu u toku odvijanja posljednje faze rata 6. – 9. god.n.e., čim se smatralo shodnim da mu se zapíše ime.³³ U uskim dolinama i među brdima, rimska je vojska naišla na vrlo vještog i junačkog neprijatelja, s kojim su se Rimljani, pa i sam Tiberije, morali boriti čak golim rukama. Delmati, Perusti i Dezidijati, gotovo nepobjedivi zbog položaja svojih mjesta i planina, svoje divlje čudi i čudesne vještine u borbi, a osobito zbog svojih gorskih klanaca, tek su tad napokon pokoreni.³⁴

Na taj je način bio slomljen otpor Dezitijata i Pirusta u njihovim zemljama. Vjerojatno je u ovoj epizodi rata bio zauzet i dezitijatski centar *Castellum Hedum* do kojeg su 19./20. g.n.e. Rimljani izgradili cestovnu komunikaciju za vojne potrebe. *Castellum Hedum* je jedino mjesto u zemlji Dezitijata koje se spominje u ranim antičkim vrelima. Nakon ovih poraza u Bosni, Baton se sklonio s jakom posadom u čvrstu delmatsku utvrdu *Andetrium* danas kod Gornjeg Muća u zaleđu Splita, iz kojeg se junački branio, ali je opkoljen od daleko jačeg neprijatelja, Tiberiju ponudio mir. Kada, pak, nije mogao nagovoriti i svoje suborce na mirnu predaju, udaljio se iz opsjednutoeg Andetrija, koji je Tiberije teškom mukom zauzeo na juriš. Posljednja epizoda rata odigrala se u ilirskoj utvrdi *Ardubi*, koju je osvojio Germanik zahvaljujući neslozi među braniteljima.³⁵

Dion Kasije opisuje utvrdu Ardubu kao, jako utvrđeno mjesto, koje se nalazi iznad jedne brze rijeke i čija voda oplakuje utvrdu osim manjeg dijela. Bjegunci iz Andetrija koji su se ovamo sklonili, posvađali su se s domaćima, koji su željeli mir. Tako je došlo do žestokog sukoba u kojem su razbijeni došljaci uzmakli, a djelomično i pobjegli, dok su žene pograbile djecu i neke se s njima bacile u plamen, a druge u rijeku. Nakon što je osvojio tvrđavu (*frouirion*) Ardubu, Germaniku se dobrovoljno predala i njena okolina, te se on vratio Tiberiju, dok je Agripa Postumije završio osvajanje zemlje.³⁶

U nauci se smatralo da se Arduba nalazila na Vranduku, iznad rijeke Bosne. Takvu pretpostavku (Vranduk bi položajem donekle odgovarao Dionovu opisu Ardube) nisu potvrdila najnovija istraživanja vrandučkog grada, jer na njemu nisu nađeni nikakvi tragovi prehistorijskog naselja. Ardubu bi, što je vjerojatnije, valjalo tražiti negdje bliže Andetriju, iz kojeg su bjegunci stigli, možda u području Diciona ili Mezeja, gdje je Germanik i ratovao, dakle negdje u sjevernoj Dalmaciji ili zapadnoj Bosni. Baton Dezitijatski, po kojem je ovaj teški trogodišnji rat (po Veleju *maximum-bellum*) i nazvan Batonov rat (*Bellum Batonianum*), predao se Tiberiju na vjeru.³⁷

32 Isto, 51. O operaciji Marka Emilija Lepida, više: Wilkes, *Dalmatia*, 74 – 75.

33 Radoslav Dodig, *Epigrafički spomenici iz naronitanskog konventa*, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, Izdanja HAD – a, 2003, 234.

34 *Gaj Velej Paterkul*, I, 115 = 191.

35 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 52. O borbama oko Andetrija, v. *Cass. Dio*, LVI, 15, 1.

36 Isto, 52. O opsadi Ardube, više: Wilkes, *Dalmatia*; Pašalić, *Questiones de bello dalmatico pannonique*, 393-394.

37 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 53. O Ardubi v. Paškvalin, *Ilirsko – panonsko pleme Dezitijata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja*, 195. On smatra da bi je u „...smislu lociranja

Na ovaj čin predaje Baton se odlučio iz prostog razloga jer dalji otpor nije bio moguć i stupa u pregovore sa Rimljanima. U razgovoru sa Tiberijem, Baton se držao dostojanstveno i tražii jedino da njegovim vojnicima životi budu pošteđeni dok za sebe ne traži ništa.³⁸

Na Tiberijevo pitanje zašto se on Baton pobunio protiv rimske vlasti, odgovorio je kako navodi Dio Kasije, da je to učinio jer je Rim među Ilire poslao vukove umjesto pastire da upravljaju.³⁹ Tiberije je kao rimski vojskovođa cijenio hrabrost i nije dao pogubiti Batona nego ga je poslao u progonstvo u Ravenu gdje je imao vlastitu kuću i gdje je kasnije i umro.⁴⁰

Tako je završio ovaj drugi rat s Ilirima, koji je Rimljane koštao mnogo žrtava u ljudstvu, a još više u novcu. Rat je s promjenljivom srećom potrajao pune tri godine, ali nam pravi domašaj i opseg ratovanja nije poznat, jer u starim izvorima nema sistematskih podataka. Pouzdano se zna da su borbe vođene s obje strane Save, u području između Mitrovice (Sirmium) i Siska (Siscia), utvrda što su ih Rimljani čvrsto držali tokom cijelog rata. Rimljani su osvojenu zemlju umirili vrlo strogim mjerama, raseljavanjem stanovništva i masovnim odvođenjem omladine u pomoćne čete izvan zemlje (samo je od Breuka formirano osam augzilijarnih kohorti), a mnogo je naroda odvedeno i u ropstvo.⁴¹

Nakon sloma organiziranog ustaničkog otpora u devetom mjesecu 9. n. e., politika novačenja je nastavljena. Tako su u rimsku oružanu silu odlazili i Dezitijati. Do danas su otkrivena dva epigrafska spomenika na kojima se izričito spominju osobe koje su bili pripadnici rimske oružane sile i njihova dezitijatska narodnosna pripadnost. Na prvom natpisu riječ je Nervi, sinu Laide koji je, iako rodom iz duboke kontinentalne unutrašnjosti, bio mornar u sastavu Ravenske mornarice. Na drugom natpisu se spominje izvjesni Temans, sin Platora koji je bio u konjičkoj jedinici stacioniranoj u garnizonu Tilverium u dalmatinskom zaleđu. Oba natpisa potvrđuje da su unovačeni Dezitijati bili u različitim formacijskim rasporedima.⁴²

Osnovni uzrok poraza pobunjenih ilirskih jedinica je ležao u samoj izdaji Batona Breučkog. Nije tim potezom samo narušeno jedinstvo ustanka, zajedništvo u vojnom savezu i oružana borba, nego je primarno narušeno povjerenje između unutar ustaničkih snaga. Za razliku od rimske vojske, kojoj je kao osnovni kohezivni element vojnim operacijama služila disciplina, ustanici su se morali pouzdati u povjerenje, koje je Baton Breučki izigrao.⁴³

Uz to, sami ustanici su bili slabiji u ekonomskim, materijalnim i logističkim mogućnostima obučenosti ljudstva, pa i njegovoj brojnosti (jer su Rimljani mogli stalno obnavljati svoje vojništvo i popunjavati gubitke).

trebalo tražiti u kraju Delmata, te bi predstavljala prije refugium, nego pravo utvrđenje, uz neku manju utvrdu. "I Bojanovski i Paškvalin svoje stavove zasnivaju na pretpostavci da se Arduba nalazila u blizini Andetrija, a u koju su se sklonili bjegunci iz njega.

38 Stipčević, *Iliri*, 51.

39 *Cass. Dio*, LVI, 16, 3.

40 Isto, 16, 2-3.

41 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 53.

42 Mesihović, *Dezitijati u rimskoj armiji*, 67.

43 Isto, 611.

Rimske trupe su imale i jedinstveno zapovjedništvo i jasan hijerarhijski ustroj, za razliku od parceliziranog ustroja ustaničkog područja, a jedina bitnija ustanička prednost je bila poznavanje terena i geografska pozicija. I bez obzira kakva bila odlučnost ustanika (uostalom i sam rimski državni vrh je bio odlučan da uguši ustanak iz čitavog niza razloga) kao krajnja konzekvenca se nametao poraz.⁴⁴

Represivne su mjere bile tako temeljite da se pokoreni Iliri i Panoni više nikad nisu bunili. Rimljani su, da bi spriječili sva moguća iznenađenja, zemlju povezali cestama (do 20. n. e. izgrađeno je pet važnih komunikacija). Ceste su povezale i legijske logore u *Tiluriju* (Gardun kod Trilja) i *Burnumu* (Ivoševci na Krki) sa Salonom kao metropolom Dalmacije, a također i s ostalim vojnim uporištima u Dalmaciji i Panoniji.⁴⁵

U zemlji su kao posada ostale dvije legije, VII na *Gardunu*, a XI u *Burnumu*, te nekoliko kohorti u logorima na Humcu, u Muću, Doboju i drugdje. Konačno je cijeli Ilirik od mora do Dunava došao pod rimsku vlast. Tada je Ilirik radi lakšeg nadzora stanovništva, te lakše uprave i izgradnje nove vlasti, bio podijeljen u dvije provincije, Dalmaciju i Panoniju.

Smatra se da je ta podjela izvršena još u toku rata 8. n. e., a sprovedena do 10. godine. U prvo se vrijeme do odlaska legija iz Dalmacije na dunavski limes (oko 70. n. e.), rimska uprava uglavnom oslanjala na vojnu silu, ali je već od početka saradivala i sa predstavnicima domaće aristokratije. U stvari, bilo je to vrijeme konsolidacije i početaka romanizacije.⁴⁶

Dosad nije pronađen ili kao takav identificiran (osim nešto novčića) nijedan značajniji arheološki nalaz iz tih borbi u Bosni i Hercegovini. Čak nije identificiran nijedan objekt (lokalitet) oko kojeg su vođene borbe, osim dezitijatskog kastela *Heduma*.⁴⁷ Jedini spomen-znak, koji je bio podignut u slavu rimskog pobjedničkog oružja, i on samodjelomično sačuvan, bio je pronađen na Gardunu 1885. godine. To je čuveni *tropaemum*, podignut u znak pobjede nad Delmatima i njihovim srodnicima.

Kada je 9. g. n. e. bio okupiran i smiren, cijeli Ilirik je bio podijeljen na dvije samostalne provincije, Dalmaciju (*Dalmatia*), od Raše u Istri pa do Lješa u Albaniji (*Lissus oppidum civium Romanorum ab Epidauru C p. Plin. III 145*), te na Panoniju (*Pannonia*), od sjevernih padina Dinarida do Dunava na sjeveru i sjeveroistoku. Još uvijek je u nauci sporan i tok zajedničke dalmatinsko-panonske granice, ali se kao gruba, preliminarna, linija mogu smatrati sjeverne padine dinarskih planina. To je ujedno i markantna prirodna linija koja čini razvođe između jadranskog i crnomorskog sliva.⁴⁸ U narednom periodu Gornju Bosnu je pokrivala dezitijatska civitas, koja je preživjela pogrom dezitijatske populacije za vrijeme ustanka.⁴⁹

44 Isto.

45 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 52.

46 Isto, 53, 357. XX Legija je 9. god. n. e. bila stacionirana u Burnumu.

47 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 54. Prema mišljenju Danijela Džine, postojanje (He)duma, dezitijatskog kaštela u Dolabelinom natpisu iz 19./20. n. e., koji nikada nije lociran precizno, pokazuje da je (He)dum centralno mjesto Dezitijata.

48 Isto, 325-330. O liniji razgraničenja između Dalmacije i Panonije, vidi: Wilkes, *Dalmatia*, 78 – 80; Novak, *Prošlost Dalmacije*, 73.

49 Mesihović, *Rimski vuk i ilirska zmija: Posljednja borba*, 7.

Dezitijatska civitas nije uništena, niti je dezitijatski narod, bar ono što je od njega ostalo, nakon predaje pretvoren u roblje i tako zbrisan sa etnografske karte Balkana. Izvorna građa, pojedini podaci od rimskih pisaca, od kojih je u ovom pogledu najkvalitetniji onaj koji donosi Plinije Stariji i posebno podaci dobiveni iz natpisa nedvosmisleno potvrđuju i dalje postojanje dezitijatskog naroda. Dezitijatska civitas je nastavila postojati, čak sa većinom svojih starih narodnosnih institucija. Izmjene su napravljene samo na nekim mjestima kao što je prepuštanje vrhovne izvršne vlasti u dezitijatskoj peregrinskoj civitas prefektu koji je bio Rimljanin, i u nekim oblicima funkcioniranja unutarnjeg uređenja, a koje se najviše manifestiralo u tome da su demokratska načela i njihova primjena do tada prisutna u dezitijatskom političkom životu bila marginalizirana, ako ne i napuštena.⁵⁰

Od tada političku dominaciju u dezitijatskoj politici uz predstavnike Rimske države ima lokalna, domaća aristokracija. Iako je u pojedinim dijelovima ona bila sužena, dezitijatska civitas je i dalje zadržala osnove svoje unutarnje autonomije. Vjerojatno se na sličan način postupilo i sa drugim narodima koji su se zajedno sa Dezitijatima borili do kraja, što indirektno potvrđuje čitav niz podataka iz izvorne građe od podataka iz djela antičkih pisaca i natpisa koji potvrđuju i dalju egzistenciju i narodnosnu i političku čitavog niza zapadnobalkanskih naroda koji su učestvovali u ustanku.⁵¹

Tako se čini da Dezitijati pa i većina drugih naroda koji su se sa njima do kraja ili skoro do kraja borili nisu mnogo lošije prošli u odnosu na Breuke i neke druge panonske narode koji su nakon svih zbivanja vezanih za odmetanje Batona Breučkog prestali sa ustrojenim otporom. I Breuci su tako dobili za nagradu ono što je Dezitijatima slijedilo za kaznu, a to je obnavljanje rimske državne i provincijske vlasti i ingerencija njihovih institucija u punom opsegu. Sudbina Batona Dezitijatskog je bila bolja nego što je to on sam mogao očekivati u trenutku kada je odlučio da se preda. Iako je bio spreman da umre i da ponudi svoj život, Baton Dezitijatski je pošteđen od strane Tiberija, čime je budući rimski car na neki svoj način nagradio vrlinu i dosljednost, što je primjer koji se rijetko sreće u historiji.⁵²

Ustanak je bio započeo sa Batonom Dezitijatskim, pa se sa njim i završio, a Tiberije je imao čast da ponese slavu konačne pobjede u Iliriku. Ovom vojnom pobjedom Tiberije je završio jedan od najdužih rimskih procesa osvajanja, i vojnih akcija koje su vezane za pokoravanje ilirskih gorštačkih naroda. Nakon formalnog prestanka ustaničkog otpora sigurno je bilo slučajeva da su pojedine manje skupine nastavile sa nepovezanim borbom, ali akcije ovih odmetnutih pojedinaca i grupa s vremenom su dobivale, kako je već ranije rečeno, karakteristike najobičnije hajdučije.⁵³

Posljedice koje je donio ustanak su prilično oslabile ljudsku masu (kvantitativnom i kvalitativnom smislu) ilirskih naroda. Rimska osvajanja i drugih zemalja, te ugušivanje ustanaka, u slučaju da su bila praćena žestokim otporom bila su također praćena teškim pogromom nad lokalnim stanovništvom. U desetljećima između kraja ustanka i konačne pacifikacije pobunjenog područja i popisa čije je rezultate

50 Mesihović, *Dezitijati*, 600.

51 Isto.

52 Isto.

53 Mesihović, *Baton Breučki – predaja i kazna*, 31 – 39.

koristio Plinije Stariji, vladalo je stanje relativnog mira i stabilizacije, pa i prosperiteta koje je donosilo sa sobom uvođenje mediteranskog načina života na prostori-
ma zapadnog Balkana.⁵⁴

Međutim teško je vjerovati da su Dezitijati i drugi narodi, koji su učestvovali i stradali u periodu od 6. do 9. n. e., uspjeli da potpuno nadoknade svoje gubitke uljudskoj masi. Biološka obnova je mogla biti samo djelomična. Visoki procent gubitka najvitalnijeg (za prvu deceniju 1. st. n. e.) dijela stanovništva u vojničkoj, radnoj i materinskoj dobi nije se tek tako mogao nadoknaditi, posebno ako se ima u vidu stepen privrede (čak i bez razaranja koja je onapretrpjela u toku rata) koji nije sam mogao osigurati potpunu obnovu u toku pola stoljeća.⁵⁵

Ipak, u razmatranju ovog pitanja, potrebno je imati na umu da gubici ustaničkih zajednica nisu bili ravnomjerni, odnosno da su neke zajednice više, a neke manje stradale (bilo je onih koji su preferirali da se predaju, nego da se bore do samoga kraja). Dezitijatski gubici su bili iznimni u odnosu na druge narode (možda i najveći i procentualno i brojčano), i bili su iznad eventualnog prosjeka gubitaka koji bi se izveo za razinu cijelog Ilirika.⁵⁶

To bi na neki način potvrđivali i sljedeći razlozi: Dezitijati su bili među pokretačima ustanka, i posljednji koji su se predali, znači najduže su bili u borbi u odnosu na sve druge okolne narode, pune tri godine. Sam Velej kaže da su Dezitijati pacificirani, tek onda kada su bili gotovo istrijebljeni (...*sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pacati sunt, paene funditus eversi forent*). Radi toga je u slučaju Dezitijata negativna razlika u brojnosti prije ustanka i pedeset godina kasnije (znači između Velejevih procjena brojnosti ustanika i dekurija Plinija Starijeg) bila izraženija nego kod većine drugih epihorskih naroda u Gornjem i Donjem Iliriku.⁵⁷ Sredinom I. st. n. e. dezitijatska peregrinska civitas se sastojala od 103 dekurije, pa bi se na osnovi toga dezitijatska populacija u tome periodu mogla procijeniti na nešto oko 26 000 osoba. Postupno se u narednim dekadama prelazi na razvijeniji način života mediteranske civilizacije, koji pulsira sve više kako je rimska provincijska uprava razvila cestovnu mrežu duboko u kontinentalnu unutrašnjost.⁵⁸

Međutim, u periodu ponovne uspostave rimske vlasti na prostoru Dezitijata nakon ustanka, dezitijatska civitas je bila teritorijalno određena, sa definiranim i omeđenim granicama. Rimljani i stranci sa mjestom prebivališta u Gornjoj Bosni načelno nisu bili sudionici dezitijatske civitas, odnosno na njih se nisu odnosile ni njene odredbe i zakonodavstvo, ni obaveze i prava koje su posjedovali Dezitijati. Rimljani i većina doseljenih stranaca (ako nisu bili robovi) su bili u povoljnijem i privilegiranijem položaju u odnosu na lokalce-Dezitijate.⁵⁹

54 Mesihović, *Dezitijati*, 760.

55 Isto, 760.

56 Isto, 761.

57 Isto. O stradanju Dezitijata, v. *Vell.* II, CXV, 4.

58 Mesihović, *Rimski vuk i ilirska zmija*, 7. Prema procjeni veličine dekurija koju je predložio B. Gabričević, *Dvije ilirske općine s područja Vrlike* (103 - 119) od 150 - 200 osoba, a prihvatio i A. Stipčević (*Iliri*, 129.) brojnost Dezitijata sredinom I. st. n. e. bila je između 15 450 - 20 000.

59 Isto, 646.

Zakonodavstvo još uvijek nije bilo primjenjivano na osnovu teritorijalne nego personalne (narodnosne) pripadnosti, jer je svaki narod imao svoje građansko pravo. Sistem zasnovan na peregrinskim civitates, iako je u velikoj mjeri bio uvjetovan i teritorijalnim aspektom svoga postojanja, ipak nije napustio i načelo personalne pripadnosti pojedinca određenoj politici koja se nalazila unutar Rimske države.⁶⁰

Tako su se i Dezitijati sve do svoga utapanja u rimski narod, u svojim međusobnim odnosima koji nisu po svojoj sadržini izlazili iz okvira ovlaštenja civitas i koji su se ticali samo pripadnika dezitijatske civitas služili svojim pravnim sistemom, normama, običajima i načinima i metodama provođenja.⁶¹ Dezitijatska autonomija unutar provincije i države je regulirana ograničenjima nametnutim odrimskog naroda ili preciznije od njegovih predstavnika.⁶²

Po svemu sudeći, stupanj autonomije dezitijatske civitas je bio različit u periodu prije iposlije ustanka. Sasvim je razumljivo da je nakon ugušenja ustanka opseg autonomije bitno sužen. Prije ustanka, Dezitijati su izgleda uživali pravo da instituciju poglavara njihove političke tvorevine može obnašati domaći čovjek, da on ima pravo zapovjedništva nad dezitijatskim oružanim snagama i da predvodi kontigente pomoćnih trupa pridodanih rimskim vojskama. Nakon ustanka došlo je do radikalne izmjene nekih odredbi autonomije. Domaći čovjek više nije mogao zauzimati mjesto poglavara peregrinske civitas, jer je to od sada rimski oficir. Domaći ljudi su i dalje mogli imati utjecaja na politički život svoje civitas i to preko institucije vijeća princepsa koji je vjerojatno imao, u vremenu kada se na čelu civitas nije nalazio domaći čovjek, veliku ulogu kao predstavnik domorodačke populacije i njenih interesa. Njegovo značenje se posebno povećava kada se ima u vidu da se prefekti smjenjuju, dok Vijeće princepsa ostaje u stalnom sastavu.⁶³

Postojanje i funkcioniranje institucija peregrinske civitas i dekurija, pa i njihovo očevidno etabliranje u strukturu rimske provincijske uprave ukazuje da su se neki elementi političke i društvene tradicije iz perioda nezavisnosti očuvali i u rimsko doba, da bi se tek postupno ili ugasili ili transformirali u nove oblike.⁶⁴

Ipak, sa sve većom romanizacijom polako se gasilo i dezitijatsko građanstvo, a preko njega i dezitijatska civitas, njeno zakonodavstvo, politička tradicija i institucije autohtonog podrijetla koje će biti zamjenjivane sa institucijama i službama karakterističnim za veći dio Imperije. Romanizirani potomci Dezitijata su tako postali izjednačeni sa ostatkom slobodnog građanstva Imperije bar u temeljnim odredbama rimske političke, društvene i pravne tradicije.⁶⁵

60 Isto.

61 Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, 147; Mesihović, *Dezitijati*, 647.

62 Mesihović, *Dezitijati*, 647.

63 Isto.

64 Isto, 648.

65 Isto, 648.

ZAKLJUČAK

Dezitijati nisu privukli veću pažnju suvremenih znanstvenika poput nekih drugih željeznodobnih skupina zapadnog dijela Balkana. Da nemamo pisanih i epigrafskih vrela, teško da bi se sa sadašnjim nalazima uopće moglo diskutirati o postojanju jedinstvene etničke zajednice ili "naroda". Arheologija sama po sebi ne svjedoči o postojanju "naroda" Dezitijati u predrimsko doba, već o postojanju određenog kulturnog habitata. Dezitijatska zajednica je u toku cjelokupnog svoga postojanja više-manje bila vezana samo za prostor Gornje Bosne i lašvanskog porječja, a njihovi prvi susjedi su bili Autarijati (do svoga povlačenja prema Drini i Tari), Dindari, Deuri, Deretini, Naresi, Mezeji i druge ilirske zajednice. Međutim najveći dio podataka što ih o Ilirima nalazi u djelima antičkih pisaca odnosi se na ratove što su Iliri vodili s Grcima Makedoncima i Rimljanima, dok su podaci o njihovim običajima, njihovoj vjeri i svakodnevnom životu vrlo rijetki i ne uvijek pouzdani. Jedini antički pisac koji je opširnije opisao Oktavijanov ilirski rat 35. god. p. n. e (Bellum Illyricum) bio je Apijan Aleksandrijski (cc 95 god. n. e - 165 god. n. e) pisac drugog stoljeća. Iako je opširnije opisao borbe s Japodima, Segestanima i Delmatima, ni Apijan nije dao poblizih podataka o borbama s Dezitijatima, Mezejima i drugim narodima iz današnje Bosne i Hercegovine. On samo naglašava da je Oktavijan osvojio cijelu Iliriju, taj njegov podatak predstavlja jedini pisani trag u vrelima antičkih pisaca o Dezitijatima u periodu nezavisnosti. Međutim odnos nove vlasti prema lokalnom stanovništvu kao i porezni sistem koji je uveden među Dezitijate imali su za negativne posljedice i opće nezadovoljstvo. Unutrašnje frustracije, nezadovoljstvo i bijes su tako postajale sve veće i bio je potreban još samo dobar trenutak ali i povod i da sve to eksplodira, a da Rim nenadano doživi „ najteži rat poslije punskih“. Na čelo ustanka stao je vođa Dezitijata Baton, drugi ilirski narodi brzo su se pridružili ustanicima, a među njima su se posebno isticali Breuci sa svojim kraljem Pinnesom i vojskovođom koji se takođe zvao Baton. Pobuna prelazi u otvoreni rat koji traje od 6 do 9. god. n. e. sa promjenjivom ratnom srećom. Nakon ustanka došlo je do radikalne izmjene nekih odredbi autonomije. Sa sve većom romanizacijom polako se gasila dezitijatska civitas, njeno zakonodavstvo, politička tradicija i institucije autohtonog podrijetla, koje će biti zamjenjivane sa institucijama i službama karakterističnim za veći dio Imperije.

SUMMARY

THE DAESITIATES AND THE ESTABLISHMENT OF THE ROMAN RULE

The Daesitiates have not attracted attention of contemporary scholars as other groups from the Iron Age from the Western Balkans. If we didn't have written and epigraphic sources, we would hardly discuss the existence of a single ethnic community or "people" with the findings we have so far. The archaeology itself is not a witness of the existence of the "people" of the Daesitiates in the pre-Roman period, but of the existence of a certain cultural habitat. Throughout its existence, the Daesitiatian community was more or less associated only with the territory of Upper Bosnia and the Lašva river basin, its first neighbors being the Autariates (until their retreat in the direction of the Drina and Tara rivers), Dindari, Deuri, Deretini, Naresii, Maezaei, and other Illyrian communities. However, the majority of information about the Illyrians found in the works of ancient authors refers to the wars fought between the Illyrians and the Greeks, Macedonians, and Romans, whereas the information about their customs, religion, and everyday life is very scarce and not always reliable. The only author who gives a more detailed account of Octavian's Illyrian war in 35 BC (*Bellum Illyricum*) was Appian of Alexandria (c. 95 – 165 AD), the author of the second century. Although he wrote in detail about the battle with the Iapodes, Segestani, and Delmatae, not even Appian gave a more specific information about the battle with the Daesitiates, Maezaei, and other peoples from the territory of present-day Bosnia and Herzegovina. He only pointed out that Octavian had conquered the entire territory of Illyria which is the only written trace in the works of ancient authors about the Daesitiates in the independence period. However, general dissatisfaction was the negative consequence of the attitude of the new government towards the local population and the tax system introduced for the Daesitiates. The internal frustration, dissatisfaction, and rage grew bigger, and a good moment or a cause was all it took for everything to blow up and for Rome to suddenly experience "the most difficult war after the Punic wars". The revolt was led by Bato the Daesitiatian. Other Illyrian peoples soon joined the insurgents, of which the Breuci particularly stood out with their king Pinnes and commander also named Bato. The revolt became an open war from 6 to 9 AD with the changing fortunes of war. Following the revolt, some provisions of autonomy radically changed. With the growing Romanization, the Daesitiatian *civitas* slowly died out together with its legislation, political tradition, and indigenous institutions that will be replaced by typical institutions and services for the majority of the Empire.

Prevela: Samra Čebirić, MA

SKRAĆENICE

ANU BIH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
CBI	Centar za balkanološka ispitivanja
Izdanja HAD – a	Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb.
JRS	Journal of Roman Studies, London.
MGH AA	<i>Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi</i>
OA	Opuscula archaeologica, Zagreb.
SKA	Srpska kraljevska akademija, Beograd.
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split.
VAMZ	Vjesnik za arheološkog muzeja u Zagrebu
ŽA	Živa antika

IZVORI I LITERATURA

1. Appian, *Appian's Roman History* II, (prev. H. WHITE), Cambridge (Massachusetts) – London, 1962.
2. Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*, (prev. F. W. SHIPLEY), London – Cambridge (Massachusetts), 1961.
3. Cassius Dio, *Dio's Roman History* VI – VII, (prev. E. CARY), London – Cambridge (Massachusetts), 1955.
4. Eutropius, *Eutropius, Breviarium ab urbe condita*, (ed. H. DROYSEN), MGH AA 2, München, 2000 (1. izd. 1879.).
5. Florus, *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History*, London – Cambridge (Massachusetts), 1960.
6. Frontin, *Frontinus, The Stratagems* (prev. C. E. BENNETT), Cambridge, 1950.
7. Rufius Festus, *The Breviarium of Festus*, (ed. J. W. EADIE), London, 1967.
8. Sextus Aurelius Victor, *Sexti Aurelii Victoris, De Caesaribus liber*, (ed. F. PICHLMAYR), Monachii 1892.
9. Suetonius, *Suetonius I*, (prev. J. C. ROLFE), London – New York, 1914.
10. Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History*, (prev. F. W. SHIPLEY), London – Cambridge (Massachusetts), 1961.
11. Velleius Paterculus, *Gaj Velej Paterkul, Rimska povijest*, (prev. J. MIKLIĆ), Zagreb, 2006.
12. Arheološki leksikon, Tom I, *Arduba* (Ivo Bojanovski), Sarajevo, 1988, 54.
13. Arheološki leksikon, Tom I, *Dalmatia* (Ivo Bojanovski), Sarajevo, 1988, 68.
14. Barkóczi, L., *The Archaeology of Roman Pannonia*, (ed. A. LENGYEL, G. RADAN), Budapest, 1981.
15. Bilić – Dujmušić, S, *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34 – 33. god. pr. Kr.* (rukopis doktorske disertacije), Zadar, 2004.
16. Bojanovski, I, „Bosna i Hercegovina u antičko doba“, ANUBIH, *Djela*, LXVI, CBI 6, Sarajevo, 1988.
17. Čović, B, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo 1976.
18. Dodig, R, *Epigrafički spomenici iz naronitanskog konventa*, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, Izdanja HAD – a 22, 233 – 246 + Tbl. I – VI.
19. Domić Kunić A, „Bellum Pannonicum (12. – 11. pr. Kr.). Posljednja faza osvajanja Južne Panonije“, VAMZ, 3. s., XXXIX, Zagreb 2006, 59 – 164.
20. Džino, D, „Dezidijati: Identitetski konstrukt između antičkih i suvremenih percepcija“, ANUBIH, *Godišnjak*, XXXVII, CBI 36, Sarajevo 2009, 75 – 95.
21. Gabričević, B, „Dvije ilirske općine s područja Vrlike“, *VAHD*, 55, Split, 1953, 103 – 119.
22. Hirschfeld, O, „Zur Geschichte des pannonisch – dalmatinischen Krieges“, *Hermes*, XXV, Berlin.
23. Imamović, E, „Da li je rimska Arduba današnji Vranduk u Bosni“, *Prilozi Instituta za istoriju*, 14 – 15, Sarajevo, 1978, 337 – 347.

24. Josifović, S, „Oktavijanovo ratovanje u Iliriku (Der illyrische Feldzug Octavians)“, *ŽA*, 6, Skoplje, 1956, 138 – 165.
25. Mesihović S, *Dezitivjati, Dezitivjati: kulturna i narodnosno – politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2007.
26. Mesihović S, „Baton Breučki – predaja i kazna“, *Gračanički glasnik*, XIII, 28, Gračanica, 2009, 24 – 49.
27. Mesihović, S, „Hajdučija na tlu rimskih ilirskih provincija“, *Prilozi*, 38, Sarajevo, 2009, 31 – 39.
28. Mesihović S, „Dezitivjati u rimskoj armiji“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knjiga XIV/1, Sarajevo, 2010, 67 – 75.
29. Mesihović, S, *Rimski vuk i ilirska zmija: Posljednja borba*, Sarajevo, 2011.
30. Mirković, M, *Rimska država u doba principata i dominata (27. pre Hrista – 337. n. e.)*, *Od Avgusta do Konstantina*, Beograd, 2003.
31. Mócsy, A. *Pannonia and Upper Moesia: a history of the middle Danube provinces of the Roman Empire*, Boston, 1974.
32. Novak, G, *Prošlost Dalmacije*, knjiga prva (*Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*), Split, 2004.
33. Olujić, B, „Japodi, Apijanovi plemeniti barbari“, *OA*, 23 – 24, Zagreb, 1999/2000, 59 – 64.
34. Olujić, B, „Oktavijanov ilirski pohod protiv Japoda (35. god. prije Krista)“, *Grad Otočac*, 7, Otočac, 2003, 27 – 47.
35. Papazoglu, F, „*Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*“, ANUBIH, *Djela*, XXX, CBI 1, Sarajevo, 1969.
36. Pašalić, E, „*Questiones de bello dalmatico pannonique*“, u: *Sabrana djela*, Sarajevo, 1975, 376 – 421.
37. Paškvalin, V, „Ilirsko – panonsko pleme Dezitivjata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja“, ANUBIH, *Godišnjak*, XXXI, CBI 29, Sarajevo, 2000, 191 – 241.
38. Raunig, B, „Osnovni izvještaj o iskopavanju srednjovjekovne utvrde Vranduk 1963. godine“, u: *Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura*“, Zenica, 1973, 453 – 469.
39. Sanader, M, *Tilurim I, Istraživanja – Forschungen*, Zagreb, 1003.
40. Stipčević, A, *Iliri* (II dopunjeno izdanje), Zagreb, 1989.
41. Suić, M, *Antički grad na istočnom Jadranu* (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Zagreb, 2003.
42. Swoboda E, *Oktavian und Illyricum*, Wien, 1932.
43. Šašel Kos, M, *Appian and Dio on the Illyrian wars of Octavian*, *ŽA* 47, Skoplje, 1997, 187 – 198.
44. Šašel Kos, M, „Octavian's Campaigns (35 – 33 BC) in Southern Illyricum“, u: *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité – III. Actes du IIIe colloque international de Chantilly (16 – 19 Octobre 1996)*, Paris, 1999, 255 – 264.

45. Šašel Kos, M, „The Roman conquest of Dalmatia in the light of Appian's Illyrike“, u: *Dall' Adriatico al Danubio. L'Ilirico nell' età greca e romana* (ed. G. URSO), Pisa, 2004, 141 – 166.
46. Šašel Kos, M, „The Panonians in Appian's Illyrike“, u: *Illyrica Antiqua. Ob Honorem – Duje Rendić – Miočević (Radovi s međunarodnoga skupa o problemima antičke arheologije, Zagreb, 6. – 8. XI 2003.)*, Zagreb, 2005, 433 – 439.
47. Šašel Kos, M, *Appian and Illyricum*, Ljubljana, 2005.
48. Škegro, A, *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Zagreb, 1999.
49. Tomaschek, W, „Die vor – slavische Topographie der Bosna, Herzegowina, Crna Gora und der angrenzenden Gebiete“, *Mittheillungen der k. k. geographischer Gesellschaft in Wien*, 23, Wien, 1880, 497 – 528; 545 – 567.
50. Tomić, P, *Poviest rimska do careva, II dio, Od obiju Graccha do cara Augusta*, Zagreb, 1885.
51. Vulić, N, Contributi all storia della guerra di Ottavio in Illiria nel 35 – 33 e della campagna di Tiberio nel 15 a. C“, *Rivista di Storia Antica*, 7, Padova, 1903, 489 – 504.
52. Vulić, N, „Oktavijanov ilirski rat i izgnanje Skordiska iz Gornje Mezije“, *Glas SKA*, LXXII, Beograd, 1907, 26 – 36.
53. Vulić, N, „Oktavijanov ilirski rat“, *Glas SKA* CLV/78, Beograd, 1933.
54. Vulić, N, „The Illyrian War of Octavian“, *JRS*, 24, London, 1934, 163 – 167.
55. Wilkes, J, *Iliri*, Split, 2001.
56. Wilkes, J. J, *Dalmatia*, London, 1969.
57. Zaninović, M, „Livanjsko polje u antici kao primjer delmatske zajednice“, u: *Zbornik „Livanjski kraj u povijesti“*, Split – Livno, 1994, 45 – 50.
58. Zaninović, M, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996.
59. Zaninović, M, *La Dalmazia in età imperiale*, (ed. L. S. OLSCHKI), Firenze, 1999, 213 – 223.
60. Zaninović, M, „Breuci od Sirmija do Marsonije“, *OA*, 27, Zagreb 2003, 443 – 449.
61. Zippel, G, *Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*, Leipzig, 1877.